

ВПЛИВ КІБЕРПРОСТОРУ НА СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ INFLUENCE OF CYBERSPACE IS ON MODERN LEARNING TECHNOLOGIES

УДК 378.014: 329.09.5
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-1.40>

Половенко Л.П.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри економічної
кібернетики та інформаційних систем
Вінницького торговельно-економічного
інституту Київського національного
торгівельно-економічного університету

Мерінова С.В.,
канд. екон. наук,
доцент кафедри економічної
кібернетики та інформаційних систем
Вінницького торговельно-економічного
інституту Київського національного
торгівельно-економічного університету

У статті визначається роль і місце кіберпростору в сучасній системі освіти. Розкривається зміст поняття «кібернетичний простір», досліджується прояв «кліпового мислення» в процесі навчання. Аналізуються особливості організації навчального процесу, ураховуючи нові можливості, перспективи та освітні ризики, спричинені впливом кіберпростору. Обґрунтовується необхідність добору адекватних технологій і прийомів навчання, ураховуючи специфіку розвитку сучасного покоління, що дозволить більш ефективно будувати освітній процес у ВНЗ.

Ключові слова: кіберпростір, кліпове мислення, кіберсоціалізація, технології навчання, кібербезпека.

В статье определяется роль и место киберпространства в современной системе образования. Раскрывается содержание понятия «кибернетическое пространство», исследуется проявление «клипового мышления» в процессе обучения. Анализируются особенности организации учебного процесса с учетом новых возможностей, перспективы и образовательных рисков, вызванных влиянием киберпространства.

Обосновывается необходимость отбора адекватных технологий и приемов обучения с учетом специфики развития современного поколения, которое позволит более эффективно строить образовательный процесс в ВУЗЕ.

Ключевые слова: киберпространство, клиповое мышление, киберсоциализация, технологии обучения, кибербезопасность.

The article defines the role and place of cyberspace in the modern educational system. The content of the concept “cyberspace” is being revealing; the manifestation of “clip” thinking in the learning process is being studying. The peculiarities of the organization of the educational process with the account of new opportunities, perspectives and educational risks caused by the influence of cyberspace are analyzed. The necessity of the selection of adequate technologies and teaching methods is grounded taking into account the specifics of the development of the modern generation, which will allow to build the educational process more effectively in institution of higher education.

Key words: cyberspace, clip thinking, cybersocialization, learning technology, cybersecurity.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Стрімкий розвиток новітніх інформаційно-комунікаційних технологій вимагає нових підходів до організації навчання. Мережеві освітні ресурси стають потужним засобом навчання, змінюють характер усталених освітніх практик. Кіберпростір пропонує нові можливості для освіти та комунікації, які дають змогу полегшити й оптимізувати навчальний процес завдяки доступності, максимальній структурованості, візуалізації. Водночас кіберпростір несе певні загрози, пов'язані з феноменом «кліпового мислення», кіберзалежністю, маніпулятивними технологіями. Наслідки впливу прогресивних інформаційно-комунікаційних технологій усе складніше спрогнозувати. Тому актуальним є дослідження особливостей впливу нового способу сприйняття та засвоєння інформації сучасною молоддю, що ставить викладача в принципово інші умови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вплив Інтернет технологій на формування особистості, особливості кіберсоціалізації та моделювання її наслідків висвітлюють Л. Саракун, Ю. Тимошенко, О. Хмелевська. Дослідженню мережі кіберпростору (як особливого виду віртуальної реальності) приурочено праці О. Богач, М. Бутиріної. Феномен «кліпового мислення» розглядають Г. Бахтіна, Г. Гич, Т. Горлопеев, Г. Дрозд, Я. Чаплак, Г. Чуйко та ін. Дослідники одноставні в тому, що проблему «кліпової» свідомості не можна ігнорувати, феномен «кліповості» глибоко входить у наше життя і потребує всебічного дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Серед найгостріших проблем сучасної освіти, спричинених лавиноподібним збільшенням інформаційних потоків та постійною трансформацією інформаційно-комунікаційних технологій, виокремимо невідповідність традиційних класичних технологій навчання вимогам сьогодення. Сучасне «медійне» покоління сприймає інформацію переважно у вигляді різноманітних потоків образів із пріоритетом аудіовізуальних засобів її отримання, тоді як викладачі звикли до послідовного «понятійного» способу передання інформації та формування знань, який ґрунтується на системі доказів, із пріоритетом текстових «книжкових» засобів. «Освіта перетворюється на безглуздя, якщо основні потоки візуальні, а знання ми не навчилися «пакувати» у візуальну форму», – зазначає Г. Дрозд [7]. Для подолання проблеми деградації освіти необхідні нові технології, які дозволять на основі кліпової інформації «створювати осмисленість вищого рівня».

Метою статті є аналіз впливу кіберпростору на освітній процес та обґрунтування ефективних технологій навчання, які враховують особливості кліпового характеру сприйняття інформації.

Виклад основного матеріалу. Перенесення значного обсягу навчального матеріалу в кіберпростір, блискавичне поширення мережевої освіти, поява відкритих освітніх ресурсів, онлайн-курсів, дистанційного навчання суттєво вплинули на традиційні університетські студії. Електронне навчання стало невід'ємним елементом сучасної

освіти. Нові реалії інформаційного суспільства, висока інтенсивність інформаційних потоків суттєво змінили спосіб сприйняття інформації, трансформуючи мережу кіберпростору із системи передавання інформації в особливий вид віртуальної реальності. Кіберпростір – це природне середовище існування та спілкування сучасного покоління, що наклало своє відображення і на процес навчання.

Щоб оцінити ступінь впливу кіберпростору на соціальну адаптованість особистості, формування її цінностей, модель поведінки та сприйняття дійсності, розглянемо більш детально тлумачення поняття «кіберпростір».

У Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [8] кіберпростір трактується як середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій із використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передавання даних.

Л. Саракун [9, с. 69] зазначає, що утворення кіберпростору породжене явищем так званого «стиснення» простору сучасного соціуму внаслідок глобалізаційних процесів. Кіберпростір є середовищем формування космополітичної світоглядної системи.

Серед перспективних можливостей кіберпростору О. Богач виділяє безпрецедентні можливості для отримання необхідної інформації та зв'язку, задоволення будь-яких інформаційних потреб. Водночас кіберпростір безпосередньо впливає на соціальну адаптованість особистості, змінює її цінності, моделі поведінки та сприйняття дійсності, містить загрозу появи кіберзалежності, зниження у людини відчуття реальності, відчуження її від живого спілкування тощо [3, с. 161].

Глибоке занурення у кіберпростір загрожує всебічним та не зовсім контрольованим впливом на розвиток молоді, породжує байдужість та інфантилізм, призводить до споживацького ставлення внаслідок використання вторинної переробленої інформації, формування особистості з примітивною свідомістю.

Залежно від наростання глобалізації та розширення кіберпростору формується особливий тип мислення – «кліпова» свідомість, «яка завдяки ЗМІ та лавиноподібному розвитку й динаміці агресивного маркетингу Інтернету надзвичайними темпами набуває масового характеру» [2]. Кліпова свідомість виникає внаслідок сприйняття людиною яскравих і коротких образів, утворених шляхом нескінченного і безконтрольного мерехтіння інформаційних відрізків, колажів. Г. Гич «кліпове» мислення трактує як процес відображення

безлічі різноманітних властивостей об'єктів без урахування зв'язків між ними, що характеризується фрагментарністю інформаційного потоку, алогічністю, повною різноманітністю інформації, яка надходить до людини, високою швидкістю її надходження та сприймання [5].

Більшість дослідників наголошують на проблемах, породжених впливом кіберпростору. О. Богач прогнозує незворотні зміни у свідомості людей та суспільстві в цілому в результаті швидкого збільшення кількості людей із «кліповим» мисленням [3, с. 160]. Я. Чаплак і Г. Чуйко застерігають, що «кліпова» дійсність може перетворити інформаційно-комунікативний простір на технологію штучного зациклення свідомості особистості та мас на рівні кліпового мислення [12, с. 23]. Кліпова культура спрямована не на раціональне осмислення, а на навіювання стійких смислів за допомогою перезавантаження інформаційно-комунікативного простору «різноманітними постановками» візуальних ефектів [12]. Водночас учені розуміють неминучу закономірність появи кліпового мислення «як способу пристосування свідомості людини під епоху у природний спосіб» [7]. «Тому боротися з кліповим мисленням ... безглуздо, та й не потрібно», підкреслює Т. Горлопеев [6]. Необхідно адаптувати сучасну освітню систему, запропонувати нові перспективні методики та технології навчання, які спрямовані на максимальне використання позитивних сторін кліпового мислення та мінімізацію негативних проявів кліповості.

В умовах хаотичних потоків інформації та прискореного ритму життя у людини не завжди є час для глибокого й зосередженого аналізу. Їй потрібно бути багатозадачною, здатною виконувати кілька дій одночасно. До того ж кліпове мислення є своєрідною захисною реакцією організму на прискорення темпів життя, самозбереженням та адаптацією до навколишньої дійсності (Г. Бахтіна [2]), фільтром, запобіжником інформаційному перевантаженню, інформаційному «буму» (Г. Дрозд [7]).

Тому серед плюсів варто виділити такі: 1) прискорює реакцію, підвищує орієнтацію в незнайомих навколишніх обставинах; 2) захищає мозок від інформаційного перенавантаження; 3) розвиває багатозадачність.

За рахунок чого підвищується реакція? Подання інформації здійснюється так, щоб людині все ставало зрозуміло вже після прочитання заголовка та підзаголовка, досягаючи максимуму спрощення за «мінімалізації об'єму знака» [1], передавання думки відбувається у жанрі стікерів, за допомогою картинок майже без слів [7], в режимі коротких, інтенсивних образів, фрагментарних та тимчасових модульних сполохів інформації створюється новий образний ряд [6]. Усе стисло, наочно та зрозуміло, завдяки чому вираження думок набуває компактного та швидкісного формату.

Використання інфографіки надає життєвій ситуації емоційної візуалізації, а короткий підпис-думка спрямовує. Оскільки це не докладний текст, то залишається простір для ширшого трактування, тому кожен укладає в картинку особистий сенс [6].

Але кліпове сприйняття інформації має низку недоліків: людина не спроможна зосередитися на інформації тривалий час, не здатна працювати з великими обсягами даних, помітно знижуються аналітичні здібності, зникає здатність виокремлення головного та встановлення причинно-наслідкових зв'язків, інформація сприймається поверхово, короткими перебіжками та не затримується у свідомості надовго, а дуже швидко замінюється новою. Як наслідок, труднощі з концентрацією, розсіяна увага, швидка стомлюваність, отримання поспішних, здебільшого хибних висновків, непослідовність в ухваленні рішень. Г. Бахтіна застерігає, що «кліпова свідомість передбачає майже повну відсутність раціональних основ та чіткої логіки. Абсурд стає «логікою» кліпового мислення. Складаючи картину світу з фрагментарних та тимчасових модульних сполохів інформації (можливо, прагматично цілеспрямованих), створюється новий образний ряд у химерній, скороченій, незв'язній формі, який не піддається жодній класифікації. І це є ментальною моделлю сучасної реальності – часу коротких фраз і думок» [2].

Як перетворити в плюси недоліки кліпового мислення? На нашу думку, сильні сторони кліпового мислення полягають у створенні правильного образу, що дозволить перетворити його у «квантовий» тип мислення, який відрізнятиметься своєрідною завершеністю, цілісністю, образністю та яскравістю. Доречним є використання так званих «креолізованих» текстів, які складаються з вербальної (напис/підпис, вербальний текст) та іконічної (малюнок, фото, таблиця) частин. Оскільки «основними властивостями креолізованих (як і звичайних текстів) є цілісність і зв'язність» [5], то це допоможе подолати проблему розрізненості та незв'язності.

Щоб уникнути недоліків кліпового мислення, Г. Дрозд пропонує використання технологій, які навчають «установлювати причинно-наслідкові зв'язки, аналізувати і розуміти ключові причини того, що відбувається. Тренувати тривале мислення, вводити нові навчальні формати, наприклад, вивчення явищ із точки зору парадоксальності, що стимулює роботу аналітичного мислення [7]. Г. Гич пропонує використовувати практику окремих країн світу, які розробляють та впроваджують спеціальні тренінги, де навчають зосереджувати увагу на одному предметі й утримувати стан концентрації протягом тривалого часу [5].

Зважаючи на плюси, останнім часом в освітніх технологіях спостерігається надмірне захо-

плення засобами візуального подання інформації, представлення інформації в ігровій формі тощо. Проте така форма подання інформації доречна під час узагальнення навчального матеріалу, коли потрібно представити значний обсяг інформації за обмежений час. Це є ефективним, щоб викликати зацікавленість певною темою та стимулювати до самостійного вивчення. Для більш глибокого занурення у навчальний матеріал кліпове подання інформації не є доречним. Г. Бахтіна наголошує на провідній ролі математики як засобу подолання «колажу» сучасного мислення [1]. Комп'ютерні навички користувача, які створюють ілюзію доступності пізнавальних дій, необхідно супроводжувати «логічним осмисленням, операціоналізацією, теоретичним засвоєнням предметних галузей навчальних дисциплін, широкою культурною асоціативністю у сприйнятті та розумінні процесів життя, живим спілкуванням із викладачем та колегами». Т. Горлопеев акцентує на необхідності підлаштовуватися під кліпову свідомість сучасної молоді, водночас не варто забувати і про розвиток понятійного мислення. «Цього вдається досягти за допомогою організації дискусії за темою уроку, спеціальних тренінгів, на яких увага учня зосереджується на якійсь одній цілі...» Автор рекомендує якомога частіше спонукати дитину висловлювати власну думку на різні теми тощо [6].

Кліпове мислення призводить до масового синдрому розладу уваги [2]. Уникнути розсіювання уваги можна шляхом медитації. Т. Горлопеев пропонує практикувати дихальні медитації, які допоможуть розвивати понятійне мислення на противагу кліповому, яке реагує лише на ударі (людину засліплюють і осаджують суперечливі фрагменти, що не належать до образного ряду, які вибивають ґрунт із-під ніг, обстрілюючи миттєвими кадрами, позбавленими окремо всякого сенсу), медитація допомагає перевести думки в спокійний стан, сконцентруватись та зануритись у навчальний матеріал [6].

Серед типових мінусів кліпового мислення дослідники часто виділяють піддатливість до впливу маніпуляцій і зниження порогу чутливості людини. Вирізаючи основні моменти і складаючи їх у загальну історію, монтажер полегшує глядачеві розуміння і показує загальну картину, не заглиблюючись у запропоновану тему. Викликаючи емоційне, а не логічне ставлення до того, що відбувається, розробник має змогу моделювати ситуацію у визначеному руслі, використовуючи стратегію страху і маніпуляцій. Людиною, яка діє на емоціях, не здійснює критичний аналіз інформації, легко маніпулювати, вона піддається інстинктам і емоціям. Поверхове сприйняття інформації призводить до відсутності власної точки зору, втрати здорового глузду, кліповість знищує рівень критичної свідомості та самосвідомості.

Тому дуже важливим є використання технологій, які розвивають раціоналізм, критичність мислення, здатність до узагальнень, уміння знаходити приховані смисли, розпізнавати ознаки маніпуляції тощо.

Можливість у найкоротші терміни відбирати та скорочувати інформацію призводить до проблеми антиінтелектуалізму та плагіату, масової неосвіченості молоді та феномена гордовитої захопленості своїм неуцтвом, абсолютної впевненості у своїй правоті, завдяки тому, що люди, які персоналіфікують антиінтелектуалізм, не усвідомлюють цієї проблеми; диспропорції між формальним та дійсним рівнем знань; різкого зниження коефіцієнта засвоєння знань та фактичної успішності навчання; фальсифікації оцінки [2]. Зважаючи на постійне використання вторинної інформації на рівні її переробки та комбінування, зникає потреба та здатність до творчості. Тому важливим завданням є вироблення навички до читання, отримання інформації з першоджерел, використання системи творчих завдань.

До кола завдань, що можуть успішно вирішуватися за допомогою інструментів і методів освіти у кіберпросторі, також належить розширення можливостей для колективної роботи в межах навчального процесу як на рівні «викладач – студент» (у дистанційній освіті), так і між колегами-викладачами та студентами.

Висновки. Інноваційна динаміка в кібернетичному просторі породжує необхідність зміни освітніх технологій. Формування нової методології освіти відзначено такими особливостями, як поглиблення процесів інтеграції, глобалізації, урізноманітнення форм, типів вищої освіти в контексті кібернавчання. Сучасна освіта – це поєднання традиційних та нових перспективних методик та технологій навчання, продуктивне і творче використання новітніх технологій. Це не самі по собі новітні технології, а адаптація до змін, спричинених феноменом кліповості мислення, зокрема курс на формування стимулів до творчої діяльності, використання креолізованих текстів, вивчення явищ із точки зору парадоксальності, тренування тривалого мислення, розвиток аналітичності та критичності мислення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бахтіна Г.П. Математика як «щеплення» проти «кліповості» інформації та «колажу» сучасного мислення. *Вісник Луганського національ-*

ного університету імені Тараса Шевченка. Сер.: Педагогічні науки. Луганськ: Альма-матер. 2010. №1 (188). С. 144–155.

2. Бахтіна Г.П. Інформатизація суспільства та проблема «кліпового мислення». *Київський політехнік.* 2011. № 2. URL: <https://kpi.ua/1102-7> (дата звернення: 24.02.2019).

3. Богач О.В. Кіберпростір і перспектива соціалізації особистості старшокласників. *Психологічні перспективи. Спеціальний випуск: Проблеми кіберагресії.* Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2012. Т. 1. С. 158–167.

4. Бутиріна М. Символ як інструмент прикладних соціально-психологічних комунікаційних технологій. *Учённыя запіски Тавричеського національного університету ім. В.І.Вернадського.* Серія: Филологія. Соціальныя коммунікації. 2011. Т. 24 (63). С. 396–401.

5. Гич Г.М. «Кліпове» мислення молоді: друг чи ворог навчання? *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Педагогіка.* Том 269. 2016. № 257. С. 38–42. URL: <http://pednauki.chdu.edu.ua/issue/view/5367> (дата звернення: 20.02.2019).

6. Горлопеев Т. Кліпова свідомість: опис поняття, плюси і мінуси мислення. URL: <http://snp.crimea.ua/news/11196/> (дата звернення: 04.05.2019).

7. Дрозд Г. Кліпове мислення: менше тексту, більше картинок. URL: <https://opinionua.com/2018/03/12/klipove-mislennya-menshe-tekstubilshе-kartinok/> (дата звернення: 04.05.2019).

8. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/39984> (дата звернення: 04.04.2019).

9. Саракун Л. Кіберпростір як середовище формування космополітичної світоглядної системи. *Вісник КНТЕУ.* 2018. № 1. С. 67-76. DOI: <http://doi.org/10.31617/visnik.knute>

10. Тимошенко Ю. Онлайн-освіта: продуктивні смисли для модернізації традиційних університетських студій. *Наукові запіски [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка].* Сер.: Педагогічні науки. Випуск 147. 2016. С. 235–241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2016_147_61 (дата звернення: 01.03.2019).

11. Хмелевська О.М. Освітні ризики у контексті людського розвитку. *Демографія та соціальна економіка.* 2016. № 3 (28). С. 145–157. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse>

12. Чаплак Я.В., Чуйко Г.В. Кліпова хаотичність як маніпулятивна технологія соціально-психологічного впливу в кіберпросторі. *Psychological journal.* 2018. № 3 (13). С. 21–40. URL: <https://doi.org/10.31108/2018vol13iss3> (дата звернення: 01.03.2019).